

**Beszámoló a Klebelsberg Kuno-ösztöndíjjal támogatott londoni tanulmányutamról
(2018)**

Papp Barbara

1, Bemutatkozás

Dr. Papp Barbara vagyok, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Történeti Intézetének keretein belül működő Gazdaság- és Társadalomtörténet Tanszék tudományos munkatársa, történész és pszichológus.

Foglalkoztatásom a Nemzeti Kutatás- Fejlesztési és Innovációs Hivatal 2016. PD_121103. sz. projektjének támogatásával valósul meg. Támogatott kutatásom a magyar pszichoterápia történetére irányul: az Élettörténet és pszichoterápia című projektben azt vizsgálom, hogyan működött, működhetett a Kádár-korszakban – elsősorban annak második felében – a pszichoterápia, pszichiátria, valamint hogyan alakult a pszichoterapeuták identitása. A projekt keretén belül a Kádár-korszakban működött pszichoterapeutákkal készítek történeti interjúkat, valamint a hozzáférhető dokumentumokat is igyekszem összegyűjteni és feldolgozni.

Ezek egyike sem egyszerű feladat, hiszen az oral history általánosságban sem könnyű műfaj (már ha professzionálisan művelik). Az általános nehézségek mellett az sem elhanyagolható szempont, hogy korántsem ellentmondásmentesen értékelt történelmi korszakról van szó, melyben természetesen a szereplők identitása is érzékeny téma, de talán még hangsúlyosabb, hogy itt olyan interjúalanyokról van szó, akik szakmája a megértő hallgatás – és természetesen a szükség szerinti beavatkozás – volt, akik magukról igyekeznek a lehető legkevesebb információval szolgálni. A professzionális segítőt saját gyermekkori történeteiről és szakmai, közéleti szerepvállalásairól beszéltetni bizony nem kimondottan egyszerű feladat.

A történeti interjúzás mellett tehát az írott forrásokat is igyekszem feltárni, azonban ezek természetesen szintén meglehetősen érzékeny területeket érintenek, akár a kórházi dokumentációkra gondolunk, akár az Állambiztonsági Szolgálat jelentéseire, tehát megnehezített a hozzáférés. Az anyag korántsem koncentrálna egy bizonyos, vagy egy típusú levéltárra, tehát a kutatás meglehetősen szerteágazó, és előfordult az is, hogy a szakmai egyesületek anyaga (jegyzőkönyvek) magántulajdonból került elő. Így valóban minden lehetőséget igyekszem megragadni, hogy bővítsem a kutatási „célpontokat”, minél több

gyűjtemény anyagába betekinthessek. Ebbe a törekvésbe illeszkedik jelen, londoni kutatásom is.

2, A kutatás témája és előzményei: A magyar pszichoanalitikus örökség Londonban

A kutatás témája:

Az ösztöndíj tulajdonképpen a hazai kutatásom kiegészítését, elmélyítését jelenti. Egyrészt a Kádár-korszak pszichoanalitikus kultúrájának előzményeit: a magyar analitikus örökséget, a Ferenczi Sándor nevével fémjelzett Budapesti Iskola sajátosságait vizsgálom (hiszen a Kádár-korszak pszichoanalitikusai, terapeutái az említett örökség továbbvivőjének tekintették önmagukat, nagy hangsúlyt helyezve a hagyományok megőrzésére). Ez a vizsgálat annál is inkább Londonhoz kell hogy kötődjön, mert többek között Ferenczi kéziratos hagyatékának jelentős részét is itt őrzik. (2017 májusában éppen ennek az anyagnak a számbavételét végeztem.)

Másrészt az „örökség”, a második világháború utáni magyar pszichoanalitikus hagyományok feltárása mellett az is fontos kérdés, hogy mi történt az emigrálni kényszerült magyar analitikusokkal, hogyan végezték tovább gyógyító és tudományos munkájukat. A Rákosi- és Kádár-korszak pszichoterapeutáit vizsgálva nem elhanyagolható szempont, hogy ugyan számos magyar terapeuta működött ebben a korszakban, de jelentős részük nem Magyarországon. Bár ők természetesen nem kötődnek szorosan a hazai eseményekhez, történésekhez, valamiképpen mégis fontosak: külhoni működésük önmagában jelzi a rendszer fogyatékosságait, a szabadság hiányát; maguk is továbbvivői, terjesztői a Budapesti Iskola örökségének (és sokan közülük komoly ismertséggel, elismertséggel dicsekedhetnek a szakmában, nemzetközi szinten is jelentőset alkottak, pl. Bálint Mihály); esetenként reflektálnak a hazai eseményekre, akár említés szintjén, magánlevelekben (pl. az 1956-os eseményeket taglalva), akár közvetlen vagy közvetett segítségnyújtás révén (ld. Ernest Jones Fund segítő tevékenysége).

A tavalyi londoni kutatásom alapvetően a Freud Museum Ferenczi-gyűjteményének feldolgozásáról szólt (ennek beszámolóját ld.: Levéltári Közlemények 2017, 88. évf. 71-76.). Most ezt bővítettem ki: a Museum anyagából azokat a részeket is lemásoltattam, amelyekre az elmúlt évben már nem volt idő (tehát kiegészítettem a tavalyi kutatást), de legnagyobbbrészt a londoni Pszichoanalitikus Intézet levéltárában végeztem a kutatásomat, magyar származású analitikusok anyagait és a brit analitikusok Magyarországról szóló dokumentumainak vizsgálatával.

3, A kutatás helyszíne: London

Archives of the British Psychoanalytical Society
112a Shirland Road London W9 2BT

Freud Museum
20 Maresfield Gardens, London NW3 5SX

British Library
96 Euston Road London, NW1 2DB

4, A kutatás ideje, időtartama: 2018. augusztus 15. – 2018. szeptember 13. (1 hónap)

Az Archives of the British Psychoanalytical Society kizárólag időpont-egyeztetés után fogad látogatókat, akkor azonban minden hétköznapi elérhető.

A Freud Museum levéltári részlege alapvetően hétköznapiokon – a referensek munkarendjéhez igazodva – kutatható, a múzeumi anyag az általános nyitvatartási időben látogatható.

A British Library karácsony és újév kivételével mindennap látogatható, nyilvános és ingyenes nemzeti könyvtár (a szakirodalmi olvasótermek vasárnap zárva tartanak).

5, A kutatott gyűjtemények, az átnézett irat- és dokumentumállagok és a találatok ismertetése

A, Archives of the British Psychoanalytical Society

A British Psychoanalytical Society természetesen nem történeti, hanem pszichoterápiás szakmai szervezet, elsődleges céljuk a pszichoanalitikus terápia végzése, analitikus képzés és továbbképzés. Emellett lényeges tevékenységüknek tartják a pszichoanalitikus örökség dokumentumainak megőrzését: többek között Ernest Jones-, és Bálint Mihály-kéziratokkal rendelkeznek, vagyis a Társaság – egyben az egyetemes pszichoanalízis – nevezetes képviselőinek dokumentumaival.

A gyűjteményben online katalógus segítségével kereshetünk, ami ugyan nagy segítség, de fontos tudni, hogy a kutatók számára csak rendkívül korlátozottan, szigorú keretek között hozzáférhető az archívum. Egy levéltáros és egy tiszteletbeli gyűjteményes dolgozik az

intézményben, ám kutatószolgálat tulajdonképpen nincs, pontosabban csak előzetes időpont- és témaegyeztetés után lehetséges a látogatás. Ennek elég komoly anyagi vonzata is van: a napi belépőjegy 12 font (éves belépő 150 font); a dokumentumokat csak a személyzet fényképezheti, szkennelheti (25 penny/A4-es oldal, illetve 7 font/A4-es oldal + 1,5 font/CD). Gyakorlati szempontból fontos tudni, hogy a Shirland Road 112/a. megnevezés alatt két épület rejtőzik, pontosabban: két épület szerepel ugyanazon cím alatt, holott valójában egy útkereszteződés el is választja őket egymástól. A buszmegálló melletti épületbe ne lépünk be, az magánház – helyette menjünk tovább, keljünk át az úttesten. A második 112/a. alatt rejtőznek az analitikusok, az egész ház az övük – éppen ezért ne csodálkozzunk, hogy a lépcsőházban szembejövők nem mindig örülnek az idegen látványának (hiszen az ortodox analitikusok betegek személyazonosságát is igyekeznek titkolni). A legfelső szinten lévő könyvtár és levéltár munkatársai és önkéntesei viszont rendkívül barátságosak és készségesek, bármilyen, a kutatásra vonatkozó információval szívesen szolgálnak, londoni látnivaló-tippeket pedig kérdés nélkül is nyújtanak (levéltáros: Ewan O'Neill). (Sajnos a levéltári költségek számláját elektronikusan küldték át számomra, ami azt jelenti, hogy az eredetit lefotózták. Ezt az itthoni elszámolásban nem tudtam felhasználni, mert a KKM-nek természetesen csak az eredeti dokumentumok, igazolások elfogadhatók.)

Maga a levéltári anyag nem túl nagy, de a katalógus, illetve fondjegyzéknek tekinthető lista sem mindig a legmegbízhatóbb. Számos anyag még a középszintű rendezésen sincs túl, némelyik pedig – a jogtulajdonos kérésének megfelelően vagy érzékeny (egészségügyi) adattartalma miatt – zárolt, tehát egyrészt meglehetősen nehezen átlátható az állomány. Ennek ellenére a korábban csak felületesen megismert Ernest Jones Rehabilitation Fund Hungarian Action-fondjában **(P33-B)** számos érdekes dologra bukkantam. (Tavaly egy magyar kutató megígérte, hogy rendelkezésemre bocsátja a forrásanyagot, de mint kiderült, csak rendkívül rossz minőségű, töredékes változata van csak az anyagnak, így ez nem volt érdemben használható.) A szervezet a freudi életrajzíróként és a Pszichoanalitikus Társaság elnökeként ismert. Rehabilitációs Alapja kollegiális szervezet volt: a diktatúrákban élő pszichoanalitikusok lehetőség szerinti anyagi – pénzbeli és természetbeni – megsegítését célozta, illetve az emigrációjukban igyekezett segédkezni. Az önszerveződő, önkéntes pénzadományokból élő egyesület számos magyar analitikust is támogatott, közülük többen az emigrálásuk után a támogatók oldalára álltak, és hatékony adománygyűjtésbe kezdtek (pl. Lévy Kata). Az Archive-ban fennmaradt anyagok: az Alap adománykérő levelei különböző országokban és kontinenseken élő analitikusoknak, ugyanezen adományozók csekkjének nyugtázása, technikai kérdések (mire fordítsák az adományt). Szerepelnek itt továbbá számlák különböző

áruházakból (elsősorban ruhaneműkről), a bevételek-kiadások vezetése (mely kissé rendezetlennek hat), meghívó társasági eseményekre, éves beszámolók.

A magyar származású pszichoterapeuták közül Lantos Barbara – itthon ismeretlen, angol nyelven megjelent – publikációit olvashattam, illetve erről kértem másolatot (mellesleg Lantos Barbara **(ML01,01-03)**, mint az az előbbi anyagból kiderült, komolyan tevékenykedett az Ernest Jones Fund körül is). Szintén hazahozhattam Vészy-Wagner Lilla néhány írását is **(MW01,01-07)**. Vészy-Wagnernek Ernest Jones-hoz írott levelei is fennmaradtak, melyek egyrészt a magyar pszichoanalitikusok történetéhez, másrészt a nőtörténeti kutatásokhoz is fontos adalékokkal szolgálnak. Rapaport Dávid anyagát is átnéztem **(MR01, 01-03)**. A Michael Balint (Bálint Mihály)-hagyatékban **(P43)** egyelőre nem találtam újdonságot (tudomásom szerint minden, az Archive-ban tárolt írását ismerjük itthon), de mivel a hagyaték feltárása folyamatban van, elképzelhető, hogy talán Bálint-levelek is előkerülnek egy-két év múlva.

A kéziratok közül fénymásolt anyagok:

- Barbara Lantos: Work and the Instincts
- Barbara Lantos: On the Problem of Aggression
- Lilla Vészy-Wagner: Troubles de l'identification et image corporelle
- Lilla Vészy-Wagner: Antecedents and Motifs of the Orpheus Myth
- Lilla Vészy-Wagner: The Figure and Male Homosexuality
- Lilla Vészy-Wagner: Little Red Riding Hoods on the Couch
- Lilla Vészy-Wagner: Jung's Subjective Conflict with Freud
- Lilla Vészy-Wagner: The Meaning of the „Milk” for the Infant
- Lilla Vészy-Wagner: Serf Balázs: „Boy without the Dike”

B, Freud Museum

Tavalyi kutatómunkám kiegészítését végeztem el a londoni Freud Museum-ban. Az intézményt a pszichoanalízis „atyjának” egykori kertvárosi (hampstead-i) házából alakították át múzeummá. Az intézmény Sigmund Freud és lánya, Anna személyes tárgyain, könyvtárán kívül az említettek írásos örökségét is őrzi, vagyis jelentősnek mondható levéltári anyaggal rendelkezik. A pszichoanalízis magyarországi úttörőjének, Ferenczi Sándornak kéziratai – legalábbis annak egy része – 2013-ban került az intézménybe, az addigi kezelő, Judith Dupont pszichoanalitikus ajándékként.

A Ferenczi-anyag a gyűjtemény külön kezelt része, bár ez az elkülönítés inkább formális, tulajdonképpen egy fondról van szó. Az anyag német, magyar és angol nyelvű, és nem túl régen került az intézményhez, talán ebből adódóan sem kellően rendezett (magyarul senki sem beszél, de németül is kevesen közülük): a középszintű rendezés ugyan megtörtént, de a darab szintű még várat magára.

A tavalyi kutatás alkalmával találtam meg a Ferenczi-anyagban a Zophia című, eddig – tudomásom szerint – kiadatlan, a szakma számára is ismeretlen, német nyelvű kéziratot, melyet sajnos akkor nem sikerült teljes egészében lemásolnom, ezt pótoltam most, pontosabban az intézményt kértem meg, hogy készítsen számomra digitális másolatot (**FER4/23**). (A csaknem 300 oldalas gépelt írat Ferenczi egyik betegének műve, Freudnak ajánlva, dolgozatszerűen megformálva. Tartalma: álomelemzés, szabad asszociációkkal (bőséges antik utalással, etimológiai eszmefuttatásokkal).

C, British Library

A British Library-ban kisebb, könyvtári jellegű – tehát nem kézíratos – kiegészítő kutatásokat végeztem a forrásokban említett, számomra ismeretlen analitikusokról, műveikkel kapcsolatosan, illetve a korabeli brit pénzrendszerről, áruházakról és vásárlási lehetőségekről (az Ernest Jones Fund kapcsán).

Egy szerencsés véletlennek köszönhetően viszont megtaláltam Habsburg József Ferenc magyar nyelvű versgyűjteményét a Library kéziratárában (**Ms 80781**). A főnemes műveiből számos kötet jelent meg a Horthy-korszakban, de a világháború után, a „száműzetésben” már csak noteszének írt, illetve emigráns – köztük emigráns női – lapok hozták le hazáját sirató verseit. Leginkább az utóbbiak szerepelnek a gyűjteményben.

6, Az ösztöndíjjal kapcsolatos gyakorlati észrevételek

- Az ösztöndíj nem fedezi teljes egészében a londoni tartózkodás költségeit. Különösen megterhelő tételek: szállás, közlekedés. Így mindenképpen szükséges saját forrás bevonása.
- A közlekedéshez az Oyster-kártya vásárlása megfontolandó, mivel igen praktikus. Vásárlásakor most már londoni címet, tartózkodási helyet is kérnek. Ha nem utazunk sokat és

azt is busszal, nem föltétlen szükséges a havi bérletnek megfelelő monthly travel card (és a zónákat is jól számítsuk ki!).

- A Külügyminisztérium névre szóló ÁFÁ-s számlát kér, így lehet elszámolni a dologi kiadásokat. Nagy-Britanniában ez a gyakorlat ismeretlen. Nyugtát ugyan minden szolgáltatásról adnak, és az ÁFÁ-s számlának megfelelő dokumentumot is (VAT-receipt), azonban az nem névre szóló. Külön „alkudozni” kell a szolgáltatóval, hogy valamilyen módon vezesse rá a dokumentumra a vásárló nevét, ami tulajdonképpen – és ez további nehezítő körülmény – egy intézmény. Ezt nem mindig sikerült elérnem, máskor pedig kézzel írták rá a kinyomtatott számlára a szükséges adatokat.

- A KKM-nek mindenképpen eredeti dokumentumok szükségesek az elszámoláshoz. Internetes vásárlás számlája viszont elfogadható, ha egyértelműek a vásárló adatai és a tételek.

- A KKM-nek van utasbiztosítása, de most nincs külön kártya ezt igazolandó. Ezzel kapcsolatban érdeklődjünk a referenseknél.

7, Az ösztöndíjas tevékenység eredményeinek dokumentumai

Beszámoló a Történeti Kollégiumban.

Előadás az ELTÉ-n október 17-én megrendezett Lélek és történelem c. konferencián („Elveszett ünnepek”), ahol a kutatás során megszerzett forrásokat is felhasználtam.

Készülőben: fordítás a magyar analitikusok, angol nyelvű publikációiból.